

УДК 069(477.83-25):94(477)"1917/1919"

Ірина ГАХ

МИСТЕЦЬКА СПАДЩИНА УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ У ФОНДОВІЙ ЗБІРЦІ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ У ЛЬВОВІ ІМ. АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО

Висвітлюється доля мистецької спадщини Українських січових стрільців. Перша виставка усусусів, що відбулася 1918 року в стінах Національного музею у Львові, продемонструвала початок непересічної історії українського війська у період Першої світової війни та Визвольних змагань українського народу, яка і сьогодні викликає неоднозначні оцінки істориків.

Ключові слова: Українські січові стрільці, мистецька спадщина, фотоматеріали, виставкова діяльність.

Освещается судьба художественного наследия Украинских сечевых стрельцов. Первая выставка усусусов, состоявшаяся в стенах Национального музея во Львове, продемонстрировала начало незаурядной истории украинского войска в период Первой мировой войны и национально-освободительной борьбы украинского народа, которая и сегодня вызывает неоднозначные оценки историков.

Ключевые слова: Украинские сечевые стрельцы, художественное наследие, фотоматериалы, выставочная деятельность.

The artistic heritage of the Ukrainian Sich Riflemen is highlighted. Usususovs first exhibition, held in the National Museum in Lviv, has demonstrated the outstanding top stories of the Ukrainian army during the First World War and the national liberation struggle of the Ukrainian people, which causes mixed assessment of historians nowadays.

Keywords: Ukrainian Sich Riflemen, artistic heritage, photos, exhibition activities.

Від часу створення Національного музею у Львові ім. Андрея Шептицького минуло сто років, позначених різними періодами: величного розквіту, коли виставкова та культурологічна праця установи була провідником національного мистецтва не тільки Галичини, але й поза її межами, а до роботи були причетні постаті, які увійшли в історію України – Андрей Шептицький, Іван Франко, Михайло Грушевський та ін.; й відвертого, а часом – цинічного нищення шедеврів національної культури, нівелювання величної праці творців та активних учасників Від-

родження національної ідеї.

Величним скарбом вважаємо збірку давнього українського сакрального мистецтва, що знаходиться у фондовій збірці Національного музею: безцінні пам'ятки рукописів та стародруків, оригінальні й неповторні витвори народних майстрів, що їх роками збирали працівники музею, дарували чи закупували меценати і благодійники. Вагомими і надзвичайно цікавими є пам'ятки української образотворчості, датовані першою половиною XX століття, до якої належать твори відомих українських художників: Івана

Труша, Модеста Сосенка, Олекси Новаківського, Олени Кульчицької, Михайла Осінчука, Петра Холодного-старшого та багатьох інших. Із цієї збірки виділяємо ту частину образотворчого спадку, яка у радянський період нашої історії йшла під грифом "махрового націоналізму" і довгий час не досліджувалася, не експонувалася на виставках. Ці мистецькі речі вважалися "неправдивим" "буржуазним" відображенням вітчизняної історії, бо "ілюстрували" співпрацю художників із Греко-католицькою церквою, висвітлювали події Визвольних змагань, представляли галерею визначних діячів першої половини XX століття. Живопис та графіка художників, що брали участь у військових подіях згаданих часів, і сьогодні неоднозначно оцінюються істориками, хоча й становлять одну із найцікавіших сторінок в історії українського образотворчого мистецтва, і є окремим, цікавим доповненням фондової збірки першої половини XX століття Національного музею у Львові.

У фондовій збірці музею, що датується першою третиною XX століття, тема Українського січового стрілецтва (УСС) посідає виняткове місце: це твори образотворчого мистецтва, які є не тільки історико-документальним матеріалом, а й високомистецьким спадком когорти молодих художників, які брали безпосередню участь у згаданих військово-політичних подіях, мали змогу "з середини" побачити й пережити весь жах фронтівих

**Осип Курилас. Прощань.
Центральна управа Українських січових
стрільців. 1917 р. Листівка**

буднів і Першої світової війни, і Визвольних змагань. Нечисленна за обсягом мистецька спадщина художників-усусусів є пам'ятним орієнтиром короткої історії існування стрілецтва. У образотворчому мистецтві 1920-х років творчий спадок молодих художників залишився болісними, глибоко емоційними "окриками" зраних душ талановитого юнацтва, якому доля призначила випробування на мужність, витримку, перевірку щирості патріотичних переконань, що й лягли в основу мистецьких робіт, присвячених героїчній діяльності Українських січових стрільців.

Із постанням і функціонуванням східногалицьких молодіжних організацій ("Пласту", "Соколів", "Січових Стрільців"), національно настроєна українська молодь, об'єднана ідейно-патріотичними переконаннями, із початком Першої світової війни була готова до вступу у військовий корпус добровольців при Українській управі, яка отримала назву Українські січові стрільці (УСС). Легіон УСС був не тільки воєнізованим угрупованням, його визначально важливим чинником стала ідейно-культурна, духовна діяльність. Завдяки інтенсивній роботі "Пресової Кватири", довкола якої гуртувалася передова творча молодь, маємо документальні, образотворчі (живопис, рисунок, світлини), літературні, публіцистичні, пісенні пам'ятки, що правдиво висвітлюють історію діяльності усусусів у період 1914 – 1920-х років. У часи військових дій подібні документально-образотворчі твори експонувалися на мистецьких виставках, викликали жвавий інтерес, а головне – пропагували надзвичайно важливу тоді ідею національно-патріотичного виховання.

Під час Першої світової війни – 1916 року у Відні в дерев'яному павільйоні, виготовленому в "гуцульському стилі", за ініціативою професора, члена та скарбника Центральної управи Українських січових стрільців

(„БОМБА“ 1916).

Північ. Меркнуть ясні зорі,
Місяць скрив ся поза хмари —
А на землю в сон сповиту
Злізли з неба духи — мари.

Кудись в Відень полетіли
Дух Мазепи й Дорошенка —
А в Управу полку всунувсь
І промовив дух Шевченка:

Дуже Вас перепрашаю
Пане полк... чи отамане!
Помилявся я, як пророчив,
Що не встануть вже гетьмани!..

Часопис "Бомба". Українські січові стрільці: типи в рисунках та малюнках. 1917 р.

Івана Боберського (1873 – 1947) відбулася виставка, присвячена "Ukrainische Legion" (Українському легіону), на якій глядачеві було запропоновано репортерсько-документальні матеріали про діяльність легіону в 1914 – 1916 роках. Протягом всього часу експонування виставки професор Боберський був "екскурсоводом" по експозиції, та з великим ентузіазмом розповідав про "Український легіон", про події, які відбувалися у той час¹.

Після віденського успіху та підвищеного інтересу до цієї теми Іван Боберський зніціював виставку усусусів 1.09. – 1.11.1918 року у Національному музеї у Львові², яка стала знаковою і вагомою подією у національно-культурному житті галичан саме тому, що художники, безпосередні учасники Визвольних змагань, готували експозицію, брали активну участь у всіх організаційних та виставкових питаннях.

Експозиція виставки була побудована у такий спосіб, щоб максимально правдиво показати участь усусусів у Першій світовій війні, надто у мистецтві фотографії: велика кількість світлин, які представляли життя Січового стрілецтва 1911 – 1914 років, були експоновані кількісно найповніше. Вагомим історичним фотоматеріалом стали світлини із фрагментами бойових дій у Карпатах 1914 року, над Дністром 1915 року, Золотою Липою та Диких Ланах 1916 року, під Конюхами 1917 року тощо. Окрему образотворчу сторінку експозиції становила галерея живописних творів художників-усусусів: Івана Іванця, Осипа Куриласа, Юрія Назарука, Юліана Буцманюка; портретів активних учасників стрілецького руху, зокрема, жіноцтва – О. Степанів, С. Галечківни, Г. Дмитреківни та інших; батальні сцени Леоніда Перфецького та Івана Іванця, графічні малюнки Лева Геца – творця славного альбому "Українські Січові Стрільці"; стрілецькі друковані матеріали й часописи "Самоохотник", "Бомба", "Самопал", "Червона калина". Жанрово-карикатурними ілюстраціями Осипа Сорохтея та Михайла Гаврилка і поштовими листівками Юліана Буцманюка до огляду було пропонувано

Лев Гец. Похоронна пісня.

**Антологія стрілецької
творчості. 1917 р. Рисунок**

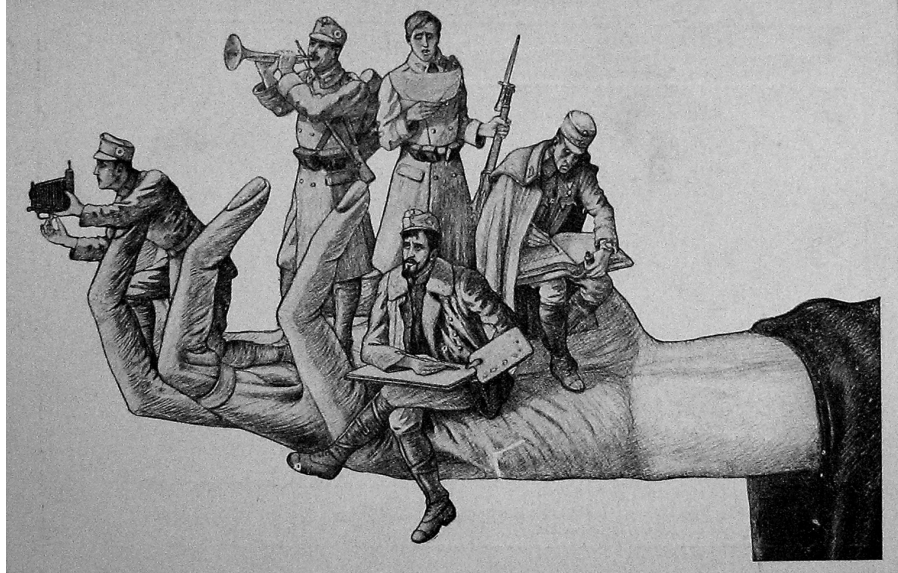
**Лев Гец. З огню.
Антологія стрілецької
творчості. 1917 р. Рисунок**

відділ повних запалу, повних любови до рідного народу молодих людей, перед чотирма роками перший підніс прапор у боротьбі за Вільну Україну, перший кинув діловий клич у світ. [...] Українські Січові Стрільці можуть бути горді на свій почин, який вони позначили кривавими жертвами й тут на боєвищі, й там у столиці матері городів України..."⁴

Виставка усусусів своїм задумом та побудовою експозиції максималь-но правдиво передавала творче переосмислення художниками трагічних подій війни, відображала пережиті емоції, констатувала перемоги, описувала глибокі переживання: портрети, батальні сцени, фотоматеріали були документально-мистецькими пам'ятками короткого героїчного буття Українських січових стрільців, представленого безпосередніми учасника-ми згаданих подій.

По закінченню виставки основна частина робіт залишилася у фондо-вій збірці музею для того, щоб у майбутньому стати окремим розділом експозиції із найповнішим та найправдивішим показом "воскреслих тра-дицій українського війська", продемонструвати жах, пережитий українською мистецькою елітою у нерівній, але знаковій визвольній боротьбі за незалежність Батьківщини. Виставка усусусів мала великий

повсякденне життя військових. Справжньою окрасою виставки став гаптований золотом прапор Стрілецтва із зображенням св. Михаїла (автор проекту І. Іванець), освячений 1917 року митрополитом Андреем Шептицьким. Не менш цінним експонатом був зошит відгуків – "Записник" із нотатками-споминами відвідувачів виставки усусусів, в якому під час роботи експозиції професор Боберський фіксував свої враження від підготовки та проведення виставки, а головне – в ньому уже під час огляду виставки "...гості записували свої замітки і оцінки..."³ Своїми думками поділився і Антін Лотоцький (1881 – 1949), письменник, педагог, багатолітній учитель гімназії у Рогатині (Івано-Франківщина): "Виходимо з виставки. Дивне вражіння, дивне почування огортає нас. Невеликий

**Юрій Крайківський. Знак Артистичної горстки.
1916 р. Листівка**

суспільно-політичний резонанс в українській громаді: про неї згадували в пресі, реклама у вигляді запрошення ("1914 – УСС – 1934 вистава історичних пам'яток стрільцтва...") друкувалася в україномовних виданнях, їй давали оцінку відомі критики мистецтва: "Без сумніву позамистецькі тенденції присвячували такій імпрезі... «Пресової Кватири» УСС, улаштованій зразу у Відні, а в вересні 1918 р. перенесеній до саль Національного музею у Львові. А все-таки виставка, якої завданням було утримувати стрілецьку славу, дозволила галицькій публіці познайомитися з тією «Артистичною Горсткою», що то серед воєнної завірюхи пробувала хоч би контрабандою актуалізувати свої мистецькі інтереси. Буцманюк, Гец, Іванець, Курилас і Назарук запродукували тут свою воєнщину"⁵.

Наприкінці 1934 року в Національному музеї у Львові відбулася друга виставка під назвою: "УСС 1914 – 1934 рр.", яка присвячувалася 20-й річниці створення УСС. У трьох залах музею та сходовій клітці було розміщено 348 експонатів, зокрема: олійний живопис (портрети, батальні сцени); велику кількість світлин; одяг, зброю, бойові відзнаки, особисті речі січовиків. Це була велика, змістовно скомпонована експозиція, присвячена Українському січовому стрільцтву, що стала демонстрацією окремого "оригінального царства української культури", створеного мистецькою молоддю, вимушеною тимчасово займатися військовою справою.

Після закінчення експозиційного терміну в Національному музеї 305 предметів, де 2/3 належало до музейних збірок (залишені із попередньої виставки 1918 р.), повинні були зберігатися у фондових збірках і, в

Іван Іванець. Незнаний стрілець. 1929 р.

перспективному баченні дирекції, "...має бути уладжена постійна виставка мистецьких і річевих пам'яток цієї доби галицько-українського життя в одній із саль старого будинку"⁶. Та у зв'язку із підвищеним інтересом до представленого змістовного й вартісного історико-мистецького матеріалу було прийнято рішення влаштувати "пересувну" виставку по галицьких містах. Задумом організаторів мистецької акції було: на пропонованому експозиційно-виставковому матеріалі правдиво розповісти про діяльність усусусів. Проект носив популяризаційний та виховний характер, а відповідальну місію організації супроводу по містах Галичини взяв на себе Іван Іванець.

Навесні 1935 року із Станіслава (Івано-Франківська) виставку усусусів перевозили почергово: до Коломиї (квітень 1935), де організаційний комітет постановив, що "...ціллю вистави є ... проведення систематичної праці по збиранню пам'яток до історії визвольної боротьби"⁷; пізніше – до Тернополя (травень 1936 р.), там "...вистава мала дуже гарний моральний успіх. Її (більшість. – І.Г.) відвідувачів – то селяни з різних повітів Поділля, а найбільше із сіл Соложених над Стрипою, де відбувалися найбільші бої УСС. Досі, себто за 8 днів, звиділо Виставу 1160 осіб" (з листа до І.Свенціцького 25.05.1936)⁸. Після закриття експозиції в Тернополі до фондів Національного музею організатори тернопільської виставки передали скриню, різьблену артистом-січовиком Миколою Цимбрилою, яка тривалий час зберігалася у родині Кошового

Юліан Буцманюк. До бою. 1918 р. Листівка

уусусівця Никифора Гірняка (доля цього експоната невідома).

Після повернення до Національного музею у Львові експонати із виставок усусівців довгі роки зберігалися у фондосховищах установи.

1952 року, під час знищення "Спецфонду" із Національного музею у Львові, де знаходилися, як вважали радянські можновладці, "...націоналістичні твори (портрети січових стрільців, діячів уніатської церкви, невисокоякісні портрети австрійського двору), твори художників, що втекли з гітлерівцями, художників, засуджених як буржуазних націоналістів"⁹, у музейній збірці залишилось дуже мало експонатів, присвячених темі Українського стрілецтва. Варварським, ганебним способом були знищені практично всі речі, пов'язані з усусусами. Першими у переліку стояли твори, що зображали історію УСС: живопис та графіка Івана Іванця, Осипа Куриласа, Олени Кульчицької, Лева Геца, Леоніда Перфецького, Юліана Буцманюка та інші.

Величезна художня спадщина Івана Іванця, яка зберігалася у фондах Національного музею (більше 700 творів), була безжально спалена. І. Іванець – активний усусусівець: спочатку чотар 3-ї сотні, пізніше – командир відділу протигазової сотні; співорганізатор та великий ентузіаст діяльності Пресової Кватири, фоторепортер, учасник музичного гуртка. Твори засновника Пресової Кватири, відомого художника-мону-

менталіста Юліана Буцманюка, стипендіата митрополита Андрея Шептицького, великого прихильника Національного музею у Львові, який також був учасником усусусівського руху та виставок, присвячених Українським січовим стрільцям, на сьогоднішній день теж вважаються втраченими. Портрети діячів УСС, мальовані Ю. Буцманюком, були спалені разом із живописною та графічною спадщиною Л. Геца. Виразні, сповнені емоцій роботи О. Куриласа, А. Перфецького, М. Бутовича, П. Ковжуна та багатьох інших, мали б стати достовірними, правдивими мистецькими сюжетами до історії українського війська першої третини ХХ століття.

Та дещо із вартісних робіт усусівського періоду вдалося зберегти: малою частиною у Національному музеї та інших музеях (переважно на територіях західних областей), в архівах, у приватних колекціях.

На сьогоднішній день історики й документалісти присвятили достатню кількість матеріалів висвітленню подій 1914 – 1920 років. Мистецький альбом "УСС – Українські Січові Стрільці у боях та міжчассі" (Львів – Київ, 2007) став "першою ластівкою" в оприлюдненні мистецької спадщини усусів у роки Першої світової війни та Визвольних змагань. Маємо надію, що майбутні неупереджені дослідження історії Українського січового стрілецтва дадуть вичерпні відповіді на головні запитання: яке місце посіли січові стрільці в історії становлення Української Держави у перші десятиліття ХХ століття. Вивчаючи та переглядаючи збережені матеріали, із певністю констатуємо, що усусуси зберегли і продовжили національну традицію українського війська, залишили по собі величний духовний спадок в образотворчому мистецтві, музиці, літературі, а своєю діяльністю підтвердили величну назву, яку отримали ще на початку ХХ століття – Лицарі нації.

ПРИМІТКИ

- 1 Гриневич Я. Спомин //Новий час. – 1935. – Ч. 27. – С.4.
- 2 Лист І. Боберського до І. Свенціцького від 21 вересня 1942 року. Архів Національного музею у Львові (далі – НМЛ). – Од. зб. 503. – Арк. 1.
- 3 Про долю цього документа сьогодні нічого не відомо.
- 4 Лотоцький А. Вистава малюнків і світлин "Артистичної Горстки" і "Пресової Кватири" // Діло. – 1818.
- 5 Голубець М. ХХХ-ліття українського мистецтва // Новий час. – Ч.224. – С. 3–4.
- 6 Свенціцький І. Літопис Національного Музею у Львові за 1934 рік. – Львів, 1935. – С.15.
- 7 Архів НМЛ. – Од. зб. 173. – Арк. 2.
- 8 Там само. – Арк.4.
- 9 Арофікін В., Посацька Д. Каталог втрачених експонатів Національного музею у Львові. – Київ; Львів, 1996. – С.11.